

УДК 78.071.2:780.641.21

Андрій Карняк
(Львів)

ПРОФЕСІЙНІ ТАЄМНИЦІ ФЛЕЙТИСТА ФЕДОРА ПРОХАЧОВА

Відомості про флейтову школу Львова, яка славиться іменами всесвітньо відомих спеціалістів та самобутніми виконавськими традиціями, поповнюються щораз новими матеріалами та фактами, що засвідчують високий професійний рівень її представників. Недавні знахідки цінних особистих документів та виявлення приватної бібліотеки Федора Семеновича Прохачова збагатили наші знання про метод занять та артистичних здобутків одного з найяскравіших митців українського музично-інструментального мистецтва.

Ключові слова: флейтове виконавство та педагогіка в Україні, творчий метод Ф. Прохачова.

Сведения о флейтовой школе Львова, прославленной именами всемирно известных специалистов и самобытными исполнительскими традициями, пополняются новыми материалами и фактами, свидетельствующими о высоком профессиональном уровне ее представителей. Недавние находки ценных личных документов и обнаружение частной библиотеки Федора Семеновича Прохачова обогатило наши знания о методе занятий и артистических достижениях одного из самых ярких мастеров украинского музыкально-инструментального искусства.

Ключевые слова: флейтовое исполнительство и педагогика в Украине, творческий метод Ф. Прохачова.

The information on the Lviv flute school famous for its world-known experts and original performing traditions is widened with ever more new materials and facts that prove high proficiency of its representatives. The recent findings of important personal papers and discovery of private library of F. Prokhachov have enriched our knowledge about the method of training and artistic achievements of one of the outstanding masters of Ukrainian musical and instrumental art.

Keywords: flute masterly performance and pedagogics in Ukraine, creative method of F. Prokhachov.

Вивчення історії українського духового виконавського мистецтва становить для сучасних дослідників значні труднощі та проблеми. Праця більшості артистів, педагогів полягає переважно в активній концертній діяльності у складі оркестрових та ансамблевих колективів чи копіткій повсякденній роботі з підготовки кількох поколінь молодих спеціалістів. Відсутність документальних свідчень про малі та значні відкриття в опануванні прихованими можливостями інструмента, новими ресурсами організму виконавця та про знахідки в методиці викладання спричиняє швидку втрату пам'яті про імена та обставини впровадження прогресивних чи корисних нововведень. Згадки про справжніх винахідників часто губляться, хоча ще через століття нові пристрої, досвід постановки виконавського апарата, напрацьований багатьма фахівцями стиль виконання можуть активно використовуватися нащадками майстрів, що навіть не здогадуються про причини свого високого професійного рівня. Майстерність музикантів шліфується не роками чи десятиліттями, для вирішення складних питань конструкції інструментів, нарощування високопрофесійного репертуару, удосконалення стилю та методики занять, здобуття практики долання фізичних та психологічних навантажень необхідні сотні років.

В історії становлення українського флейтового мистецтва значну увагу привертає постать музиканта, доля якого була пов'язана з двома містами – Харковом і Львовом. Незважаючи на надто коротке життя флейтиста Федора Прохачова (1905–1950), життя, сповнене роками лихоліть, репресій, війн, голоду та руйнацій, цей неординарний спеціаліст, який за будь-яких обставин залишався фанатично відданим своїй про-

фесії, викликає до себе глибоку повагу. Наявність неповної, уривчастої інформації про життя музиканта, відсутність відомостей та фактів про окремі тривалі фрагменти його професійної кар'єри не лише утруднює дослідження праці й заслуг музиканта, але й надає неповторної, таємничої аури постаті артиста.

В архіві Львівської національної музичної академії ім. М. Лисенка зберігається особова справа Федора Семеновича Прохачова, у якій міститься коротка біографія педагога, написана виразним, чітким почерком флейтиста. З неї ми дізнаємося, що майбутній артист у юному віці перебував у рядах Червоної Гвардії, пізніше Червоної Армії. З 1920 року, під час служби у війську Ф. Прохачов починає навчатися музики, у 1927 завершує навчання в Харківській музичній профшколі, а в 1930 році – у Харківській консерваторії по класу флейти [1, арк. 99–102]. Очевидно, одним з викладачів музиканта був відомий флейтист Б. Кричевський, випускник Петербурзької консерваторії [3, с. 21]. Адже серед нотної бібліотеки Ф. Прохачова віднаходимо збірники нот з особистою печаткою Б. Кричевського. У 1931 році флейтиста запрошують працювати в Харківську філармонію, паралельно з 1934 року музикант викладає в Харківській консерваторії. У 1941–1943 роках Федір Семенович проходить за конкурсом до складу оркестру Харківського оперного театру. У цей час професійне зростання флейтиста було перерване війною. У 1943 році Ф. Прохачов потрапляє на фронт, звідки повертається до Львова та отримує посаду викладача у Львівській державній консерваторії (1945) [10, с. 136].

Об'єктивною характеристикою професійної майстерності артиста та педагога Ф. Прохачова можуть послужити спогади тодішнього студента консерваторії, а в подальшому академіка Академії мистецтв України, доктора мистецтвознавства, директора центру музичної україністики, проректора Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського Івана Федоровича Ляшенка (1927–1998). Професор І. Ляшенко із захопленням розповідав про талант флейтиста. «Це був музикант надзвичайно високого рівня, який працював на хвилі високого мистецтва, – згадував І. Ляшенко. – Таке досконале виконання творів Й. С. Баха, яке я мав змогу слухати в інтерпретації Ф. Прохачова, я ніколи ніде пізніше не чув. Для мене він залишився великим артистом. Я мав змогу бути на концерті, де Ф. Прохачов у супроводі оркестру виконував Сюїту сі-мінор Й. С. Баха. Я був вражений роботою флейтиста. Виконання Ф. С. Прохачова відрізнялося прекрасним звуком та досконалою музичною виразністю. Прохачов – абсолютно неординарна постать у музиці».

Значних зусиль доклав Ф. Прохачов у виховання учнів. «Знаючи можливості цього викладача, я вирішив вчитися у Прохачова як студент-кларнетист, – пригадував І. Ляшенко, – але Ф. Прохачов погоджувався взяти мене лише при умові, якщо я покину історико-теоретичний факультет. Він вимагав повної віддачі від студента» [6, с. 162–163].

Несподіваною таємницею оповита участь Ф. Прохачова в знаменитому Першому всесоюзному конкурсі виконавців на духових інструментах, який проходив у Москві 12–20 березня 1941 року. І. Ляшенко наголошував на визначному досягненні Ф. Прохачова: «Флейтист узяв участь у музичних змаганнях та виборів звання лауреата». Диригент симфонічного оркестру Большого театру М. Голованов, за словами І. Ляшенка, запропонував Ф. Прохачову посаду артиста оркестру, але прикрі обставини та війна перервала всі плани музиканта. Зовсім недавно було віднайдено документ, який підтверджує здобуття флейтистом нагороди в конкурсі в Москві – це оригінал бланку Всесоюзного конкурсу виконавців на духових інструментах, організованого Комітетом у справах мистецтв при РНК СРСР, з Рішенням та підписами членів журі у складі сімнадцяти осіб: головуючого М. Табакова та інших корифеїв духового мистецтва, серед них М. Буяновський, В. Цибін, А. Проценко, Ф. Еккерт, Є. Рейхе, К. Цукерман, у якому Федору Семеновичу Прохачову було присуджено диплом першого ступеня. Але на цьому, на жаль, проблема втраченої пам'яті про заслуги артиста не була вирішеною до кінця.

У довіднику «Радянське духове інструментальне мистецтво» міститься доволі розгорнута інформація про проведення Всесоюзного конкурсу виконавців на духових інструментах у Москві 1941 року. Але серед відзначених музикантів ми не знаходимо імені Ф. Прохачова. Серед нагороджених флейтистів зазначені лише артисти, що отримали друге й третє призіві місця та звання лауреатів [11, с. 216].

Насправді, незважаючи на 70-річну давність подій, питання повернення пам'яті про видатного виконавця-флейтиста видається сучасним українським фахівцям доволі суттєвим. Необхідно розуміти, наскільки високим авторитетом відзначався тодішній конкурс у Москві. Змагання проводилося в три тури, участь у заході брали 100 музикантів. Вимоги конкурсу були високими: серед обов'язкової програми учасникам необхідно було виконати твір класичного композитора, твір композитора-романтика, оригінальний твір великої форми (концерт) та оригінальний твір радянського композитора [12, с. 92–93]. Досить сказати, що лауреат другої премії І. Ютсон уже до участі в конкурсі набув довготривалого стажу праці в оркестрах Ленінградського театру опери та балету, Оперного театру ім. Станіславського, Большого театру СРСР, а лауреат третьої премії Н. Харьковській на час проведення змагання працював артистом оркестру Всесоюзного радіо та Державного симфонічного оркестру СРСР [4, с. 115, 129]. Третю премію конкурсу розділили визначні Т. Докшицер та Г. Орвід. Здобуття нагороди у Всесоюзному конкурсі виконавців на духових інструментах могла стати визначальною в долі музиканта, відкриваючи йому шлях до праці в найпрестижніших виконавських колективах країни.

Відзначаючи високий рівень учасників Всесоюзного конкурсу 1941 року, композитор А. Гедіке писав: «Техніка гри на духових інструментах за останні десятиліття настільки сильно зросла, що видатні виконавці, які жили 50 років тому, не повірили б своїм вухам, слухаючи гру наших духовиків-лауреатів» [5, с. 8].

Після війни, останні п'ять років свого короткого життя Ф. Прохачов віддав педагогічній праці у Львівській державній консерваторії. Доля пропонує йому в цей час ще один шанс реалізувати свій мистецький потенціал, цього разу як педагога. Заняття зі студентом Дмитром Бідою (у 1959–1979 рр. соліст Заслуженого симфонічного оркестру Ленінградської філармонії), талант якого привертав дедалі більшу увагу музичної громадськості, запропонували майстрові не лише гідну професійну реалізацію, але й принесли велике моральне та естетичне задоволення.

В Обласному державному архіві Львівської області в протоколах засідань оркестрової кафедри консерваторії зберігся документ про проведення методичних зборів оркестрової кафедри від 27 грудня 1948 року. Одним з головних питань зборів було проведення відкритого уроку старшого викладача Ф. Прохачова зі студентом Д. Бідою. Документ підтверджує слова професора І. Ляшенка про велике значення виразової якості виконання для Федора Семеновича Прохачова, на чому він наголошує під час проведення уроку з Д. Бідою. Педагог вимагав підпорядкувати досягненню виразовості усі технічні засоби музиканта. Одночасно викладач постійно працює і над покращенням чистоти звучання інструмента в Д. Біди. Цей документ не лише знайомить нас із творчим методом педагога Ф. Прохачова, але й відображає ставлення до майстра та студента інших викладачів оркестрової кафедри Львівської державної консерваторії в далекому 1948 році.

Протокол № 15
МЕТОДИЧНІ ЗБОРИ ОРКЕСТРОВОЇ КАФЕДРИ
ЛЬВІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ КОНСЕРВАТОРІЇ ВІД 27.12.1948 Р.

Присутні: Павлюченко (директор ЛДК)
Лекгер (завідуючий кафедрою)
Пархоменко (секретар оркестрової кафедри)
Пшеничка (декан оркестрового факультету)
викладачі: Жубр, Прядкін, Васільєв, Прохачов.

Слухали: Відкритий урок ст. викладача Прохачова (клас флейти) із студентом Бідою, який виконував Фантазію на теми з опери «Травіата» Дж. Верді та Вальс

Обговорення уроку:

Лекгер: Прошу викладача розказати про студента.

Прохачов: Студент Д. Біда слухає мої поради і є прогресивним у заняттях. Я хочу викладати так, щоби відчувався ріст студента. Я намагаюся в техніці знаходити зв'язок з музикою. Наскільки мені це вдається вирішувати вам. Я стараюся навчити студента свідомо виконувати твір. Виразовість – найважливіше завдання.

Павлюченко: Т. Прохачов стоїть на правильному шляху. Студент Біда дуже добре сприймає зауваження. Лише є побажання, щоби викладач застосовував музичну термінологію, а не замінював моменти динаміки і кульмінації словами «нажми-май», «наддай» та ін. Необхідні були зауваження концертмейстеру через неправильне співвідношення звучання в ансамблі. Ви маєте право вимагати від концертмейстера досконалішого виконання.

Прохачов: Я це вважав незручним.

Пархоменко: Студент Біда чудово грав і до вступу в консерваторію. Потрібно відзначити його неухильний ріст. Урок викладача Прохачова пройшов на високому рівні.

Лекгер: Рідкісний урок. Я бачив, що студент і педагог мають спільну мову. Педагог добре знає інструмент і сам «живе твором», переживає. Все ж я не чув, щоби студент рівно виконував пасажі (Фантазія з опери «Травіата»). Які вправи і етюди ви пропонуєте студенту? Необхідно відпрацьовувати матеріал у повільному темпі. Студенту потрібно пояснювати не лише словами, чому той чи інший пасаж треба виконувати таким чи інакшим чином, але й почуттями. Мене дивує, чому ви не грали на інструменті.

Прохачов: Я погано себе почуваю.

Васільєв: Враження дуже добре. Якщо би у нас у консерваторії були всі такі талановиті студенти, як Біда.

Прядкін: Хотілося би послухати першокурсника. Який підхід у педагога до початкуючого студента. Цікаво було би послухати вказівки викладача в етюдах і т. д.

Жубр: Система занять у т. Прохачова поза критикою. Не завадило б продемонструвати цей урок перед значнішою аудиторією. У Фантазії з опери «Травіата» Верді зміщення темпів, необхідно звернути увагу на збереження авторських вказівок.

Пшеничка: Я можу поздоровити Ф. Прохачова з добрим результатом.

Прохачов: Для збереження і покращення чистоти звуку я проходив зі студентом Арію Й. С. Баха. Ми опрацювали зі ст. Бідою ряд етюдів для рівності звуку і пасажів.

Завідуючий кафедрою
Секретар кафедри

Лекгер
Пархоменко [9, арк. 31].

На нашу думку, сьогодні в середовищі фахівців недооцінюється роль Федора Семеновича Прохачова у формуванні непересічної постаті флейтиста-віртуоза Дмитра Михайловича Біди. Коли в 1946 році Д. Біда поступив у клас Ф. Прохачова, викладач відчув виключні здібності молодого флейтиста і передбачив його майбутнє: «Я зможу зробити з Тебе справжнього музиканта» [7, с. 120]. Д. Біда в подальшому неодноразово згадував про велику і навіть визначальну роль Ф. Прохачова у його професійному зростанні. У часописі «Вільна Україна» Дмитро Михайлович розповідав: «Минув лише рік, як я демобілізувався з Радянської Армії і поступив у Львівську консерваторію. Але це плідотворний рік. За допомогою доцента Ф. Прохачова я наздогнав втрачене. Я, що колись насвистував на пастушій сопілці, оволодів майстерністю гри на флейті. Теорія доповнила практику, збагатився мій репертуар.

Я неодноразово з успіхом виступав перед львів'янами, мені аплодував Київ, а у кінці жовтня мене, як кращого флейтиста, посилають на показ консерваторій у Ленінград» [2, с. 4].

Незвичайно доповнює факти високого професіоналізму в роботі, довіри, поваги, щирості у відносинах між викладачем та його вихованцем знайомство з нотною бібліотекою Ф. Прохачова. Насамперед вражає оригінальність, кількість та розмаїтість сольного флейтового репертуару, що перебував в особистому архіві педагога. Очевидно, флейтист оберігав, слідкував та методично поповнював нотну бібліотеку, часто переписуючи дуже якісним та скрупульозним почерком рідкісні та цінні, на його думку, композиції. Привертає увагу, що багато збірників походять з часу навчання та праці Ф. Прохачова в Харкові, велика кількість була придбана пізніше, окрему частину нотної літератури варто назвати «трофейною». Видається, що вона була привезена флейтистом з-за кордону або придбана за схожих обставин.

Знайомство з нотною бібліотекою Ф. Прохачова може здивувати сучасного фахівця її цілковитою відмінністю від виконуваного та популярного сьогодні репертуару. Разом з тим не можна назвати цю літературу застарілою чи малоефективною або низькохудожньою. Серед цікавих, самобутніх творів, збережених українським флейтистом, натрапляємо на композиції великої форми Ф. Бюхнера, А. Бурозе, Е. Пріля, Р. Тільметца, Концертіно В. Кочетова, Фантазію С. Шевченко, Ескізи Н. Черепніна, Фантазію на російські теми К. Хайнемеєра, мініатюри А. Грюнвальда, «Соловей» Й. Донжона, п'єси Т. Акименко, Е. Кронке, Ф. Сабатіля, А. Крантца та багатьох інших. Показово, що відразу у збірниках можна побачити анотації та настанови педагога, які вирізняються детальністю, конкретними порадами про методи вивчення твору, пропозиціями супутньої інструктивної літератури та вправ у допомогу опануванню технічними завданнями та доланню проблем виконання композиції. Дивує та водночас захоплює цілеспрямованість та методичність фахівця, актуальність його порад, своєрідний і навіть новітній підхід до вирішення тих чи інших виконавських питань. Відчувається наявність гармонійного та виваженого контакту у викладацькому стилі Ф. Прохачова між працею над художнім образом композиції та виправданістю застосування для здобуття високої мистецької мети технічно-позиційного матеріалу в навчальному процесі. Такий підхід українського музиканта спростовує деякі переконання сучасних спеціалістів про спрямування духової музичної педагогіки першої половини ХХ ст. лише до обмеженого прагнення виховання суто оркестрових кадрів [8, с. 8.]. Низку видань, що раніше належали Ф. Прохачову, подаровано Д. Біді та містять дарчий підпис педагога.

Власне, нотні збірники й окремі флейтові видання, що були раніше власністю Ф. Прохачова, після раптової, передчасної смерті майстра, почали становити в подальшому більшу частину бібліотеки самого Д. Біди під час його праці в музичних навчальних закладах Львова і Ленінграда. Артист переймає у свого вчителя звичку залишати на доданих листках у примірниках нот помітки, зауваження, цікаву інформацію про композитора й твір тощо. Трапляються тут і звіти про творчу та педагогічну діяльність, плани та задуми на наступний період роботи флейтиста.

Незважаючи на коротке, сповнене тривоги, утрат та надій життя Федора Семеновича Прохачова, цей фахівець завжди залишався відданим обраній справі, у найскладніших ситуаціях продовжував спокійно та виважено працювати над удосконаленням кращих професійних рис та був нагороджений значним педагогічним досягненням, яке залишить у пам'яті наступних поколінь глибоку вдячність викладачеві визначного флейтиста Дмитра Біди за його глибоку любов до мистецтва.

1. Архів Львівської національної музичної академії ім. Миколи Лисенка. Особові справи професорсько-викладацького складу, оп. 2 о/с., спр. 29, т. 2.
2. Біда Д. Розквітають молоді таланти // Вільна Україна. – 1947. – 22 жовтня. – С. 4.
3. Богданов В. О. Шляхи розвитку духового музичного мистецтва в Україні (від витоків до початку ХХ століття) : автореф. дис. ... д-ра мистецтвознав. за спеціальністю 17.00.03 : музичне мистецтво / НМАУ ім. П. І. Чайковського. – К., 2008. – 32 с.
4. Болотин С. В. Биографический словарь музыкантов-исполнителей на духовых инструментах. – Ленинград : Музыка, 1969. – 200 с.
5. Гедике А. Государственные экзамены на духовом отделении // Советский музыкант. – 1941. – 10 июня. – С. 8.
6. Карп'як А. Спадкоємність традицій в історії флейтового мистецтва Львова // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці Музикознавчої комісії. – Л., 2009. – Т. 258. – С. 158–165.
7. Карп'як А. Я. Флейтове мистецтво в музичній культурі Львова (ХІХ–ХХ ст.) [Текст] : дис. ... канд. мистецтвознав. : 17.00.03 : музичне мистецтво / Андрій Ярославович Карп'як ; НМАУ ім. П. І. Чайковського. – К., 2002. – 198 с.
8. Кушнір А. Я. Київська флейтова школа: теоретичний, історичний, виконавський аспекти : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : 17.00.03 : музичне мистецтво / Одеська національна музична академія імені А. В. Нежданової. – Одеса, 2013. – 17 с.
9. Львівський обласний державний архів, ф. № Р-2056, оп. 1, спр. 49.
10. Цайтц В. Б., Карп'як А. Я. Кафедра духових та ударних інструментів // Сторінки історії Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка. – 2 вид., доповнене. – Л. : Сполом, 2008. – С. 134–144.
11. Черных А. Советское духовое инструментальное искусство : справочник. – М. : Советский композитор, 1989. – 320 с.
12. Шутко Ю. І. Флейтове мистецтво ХХ століття в контексті української культури : дис. ... канд. мистецтвознав. : 17.00.03 : музичне мистецтво / Державна академія керівних кадрів культури та мистецтв. – К., 2010. – 196 с.

SUMMARY

The information on the Lviv flute school famous for its world-known experts and original performing traditions is widened with ever more new materials and facts that prove high proficiency of its representatives. The recent findings of important personal papers and discovery of private library of F. Prokhachov have enriched our knowledge about the method of training and artistic achievements of one of the outstanding masters of Ukrainian musical and instrumental art.

The acquaintance with the musical notation library of F. Prokhachov is able to wonder a modern specialist-musician by its complete difference from the performable and nowadays popular repertoire. However, it would be wrong to call this literature outdated or ineffective, or low-grade. Among interesting and original musical works collected by the Ukrainian flutist, one can find some larger form compositions by F. Вьхнер, А. Буроже, Е. Прилл, R. Tilmetz, Concertino by V. Kochetov, Fantasia by S. Shevchenko, Sketches by N. Cherepnin, *Fantasia on Russian motifs* by Ch.-H. Heinemeyer, Miniatures by A. Грынвальд, *Nightingale* by J. Donjon, Pieces by T. Акыменко, Е. Кронке, F. Sabatil, А. Кранц, and many others. It is worth pointing out that immediately in the musical books, we find annotations and teacher's guidance, rich with details, specific pieces of advice on the study methods of a musical work, with suggestions of related instructional literature and helpful exercises to achieve the learning objectives and overcome technical problems

in musical performance. There are both astonishment and admiration in observing the specialist's purposefulness and methodicalness, the relevance of his advice, his original and even innovative approach to solving various performing issues. F. Prokhachov's teaching style is distinguished by the harmonious and well-balanced contact between the work on an artistic figure of a composition and the expediency of applying the technique-positioning material in the learning process for the purpose of achieving a high artistic object. This approach of the Ukrainian musician refutes a number of modern experts' views on aiming of wind musical pedagogy of the first half of the XXth century solely at educating purely orchestral performers.

Keywords: flute masterly performance and pedagogics in Ukraine, creative method of F. Prokhachov.